

Motion till riksdagen 2024/25:3228

av **Teresa Carvalho m.fl. (S)**

med anledning av prop. 2024/25:20 Anonyma vittnen

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att lagen om anonyma vittnen i brottmål bör utvärderas och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen, likt förfarandet vid användningen av hemliga tvångsmedel, kontinuerligt bör återkomma till riksdagen med en redovisning av hur reglerna om anonyma vittnen tillämpats, bl.a. när det gäller att säkerställa att anonyma vittnens identitet inte röjs, och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka skyddet för alla vittnen och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

I den aktuella propositionen föreslår regeringen att det ska införas en möjlighet för vittnen att höras anonymt under en förundersökning och i brottmål i domstol. Syftet är att stärka skyddet för vittnen och bryta tystnadskulturen inom och runt de kriminella gängerna och på så sätt förbättra förmågan att utreda och klara upp brott. Förslaget innebär en nyordning i svensk rätt med ifrågasatt effektivitet. Mot bakgrund av den grova kriminalitetens utveckling anser Socialdemokraterna dock att skälen för förslaget väger över. Åklagarmyndigheten har i sitt remissvar betonat att den nya lagen sannolikt endast kommer att tillämpas i ett fåtal fall men att det, för dessa fall, kan vara avgörande för att driva utredningen framåt. I förlängningen innebär det att det, i dessa fall, blir möjligt att lagföra allvarlig brottslighet. Det är en möjlighet vi inte kan säga nej till. Lagstiftningen bör dock utvärderas grundligt efter erforderlig tid för att avgöra om lagen haft avsedd effekt eller bör ändras. Socialdemokraterna anser också att regeringen, likt hur förfarandet i dag fungerar vad gäller användningen av hemliga tvångsmedel, kontinuerligt bör återkomma till riksdagen med en skrivelse som redogör för de nya

reglernas tillämpning. En särskild fråga i detta avseende gäller det absoluta kravet på att säkerställa att anonyma vittnens identitet inte röjs. Regeringen behöver också vidta ytterligare åtgärder för att stärka vittnesskyddet för alla vittnen och dess anhöriga som riskerar att bli utsatta för brott.

En allt grövre kriminalitet som involverar allt yngre

Sverige har en växande gängkriminalitet där våldet blivit allt grövre, uppkläringen allt lägre och de kriminella allt yngre. Utvecklingen skiljer sig från övrig brottslighet i samhället som tvärtom inte ökat, utan legat still eller minskat. Gängkriminaliteten har vuxit till ett av våra allra största samhällsproblem där allt fokus nu måste ligga på att vända utvecklingen och bryta nyrekryteringen. Likt under tidigare nationella kriser innebär det att tidigare oprövade förslag och reformer kan behöva genomföras.

Anonyma vittnen är en nyordning i svensk rätt

Mot bakgrund av den svenska gängkriminalitetens utveckling är idén att man som enskild ska kunna vittna anonymt i brottmål attraktiv. Det är naturligt att känna rädsla och obehag inför att bidra i brottsutredningar som leder till att grovt kriminella döms. Det gäller i allra högsta grad utredningar i den gängkriminella miljön där man i media återkommande kan läsa om våldsamma hämndaktioner. Rädslan är en viktig anledning bakom den utbredda tystnadskulturen, och enskildas vilja att vittna kan förväntas öka ifall man som vittne garanteras anonymitet.

Att utforma en väl fungerande ordning med anonyma vittnen är emellertid komplicerat. Möjligheten att vittna anonymt är främmande för den svenska rätts-traditionen och utmanar principer och arbetssätt. Utgångspunkten för den svenska straffprocessen är att parterna ska vara likställda, vilket bl.a. innebär att åklagare och tilltalade ska ha lika insyn i det material som domstolen lägger till grund för sitt avgörande. När domstolen sedan prövar målet sker det genom fri bevisprövning, vilket också omfattar möjligheten för domstolen att beakta vittnens tillförlitlighet och trovärdighet. I bägge dessa avseenden skapar anonyma vittnesmål svårigheter, vilket är en av anledningarna till att sådana system vid flera tillfällen utretts men aldrig tidigare lett till lagstiftning.¹

Oklar effektivitet

Det nu aktuella förslaget är utformat som en tvåstegsprocess. Den som vill att ett vittne ska höras anonymt, vanligen åklagaren, vänder sig först till domstol och begär ett beslut om detta. Domstolen prövar då om förutsättningarna i den särskilda lagen är uppfyllda, dvs. att det annars finns en påtaglig risk för att vittnet utsätts för allvarlig brottslighet, att det aktuella brottet har visst straffvärde samt att det i övrigt är lämpligt. Domstolens beslut ger upphov till en särskild sekretess under förundersökningen, inklusive särskilda begränsningar i den misstänktes eller tilltalades partsinsyn. Domstolens sammanträde är

¹ Se t.ex. *En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring* (SOU 2021:35), *Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40), *Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning* (Ds 1993:29) samt *Våld och brottsoffer* (SOU 1990:92).

munligt där åklagaren redogör för vittnets identitet och hans eller hennes eventuella kopplingar till den misstänkte. Detta förblir emellertid okänt för den tilltalade och dennes försvarare. Här skapas därmed en obalans mellan åklagarsidan och den tilltalade.

Denna obalans hanteras rättsligt i processens andra led, själva rättegången. Här får det anonyma vittnesmålet tillåtas som bevisning först efter en ny prövning av den domstol som ska döma i målet. I själva rättegången får inte domstolen kännedom om det anonyma vittnets identitet. Därigenom saknar domstolen informationsövertag över den tilltalade och domstolen förväntas därmed inte heller riskera lägga större vikt vid de anonymt lämnade uppgifterna än dessa uppgifter förtjänar. Baksidan är emellertid att många anonyma vittnesmål endast kommer att kunna tillerkännas ett mycket begränsat bevisvärde, särskilt i mål där det anonyma vittnesmålet är ett av få bevis eller kanske till och med den enda bevisningen.

Regeringens förslag illustrerar på ett tydligt sätt de stora svårigheterna med att lyckas uppnå en ordning som både tillgodoser den tilltalades rätt till en likvärdig process och samtidigt gör det anonyma vittnesmålet meningsfullt i rättegången. Det finns risk för att förslaget i sin helhet blir verkningslöst och inte leder till fler fällande domar. Samtidigt finns farhågor gällande förslagets långsiktiga effekter på allmänhetens förtroende och vilja att vittna. Bland remissinstanserna har lyfts fram att förslaget kan riskera få motsatt effekt än de avsedda ifall allmänhetens förväntningar ökar på att endast behöva lämna anonyma vittnesmål eller ifall vittnen som lämnar anonyma vittnesmål röjs. Det skulle då tvärtom försämra möjligheterna för åklagarsidan att få tillgång till ”vanliga”, ej anonyma, vittnesutsagor med högt bevisvärde. Dessa risker är värda att ta på stort allvar och understryker också vikten av att polisen tidigt tar upp vittnesmål under utredningen.

Den systemhotande kriminaliteten motiverar försök med anonyma vittnen

Att det finns risker får dock inte innebära att politiken står handfallen. Åklagarmyndigheten har i sitt remissvar just understrukit att lagen om anonyma vittnen sannolikt endast kommer att tillämpas i ett fåtal fall men att det, för dessa fall, kan vara avgörande för att driva utredningen framåt. I förlängningen innebär det att det, i dessa fall, blir möjligt att lagföra allvarlig brottslighet. Det är en möjlighet vi inte kan säga nej till, varför också skälen för förslagen väger över.

Socialdemokraterna ser dock samtidigt att de risker som finns med förslaget motiverar en noggrann utvärdering, vilket riksdagen bör tillkännage för regeringen. Vi anser vidare att regeringen, likt hur förfarandet i dag fungerar vad gäller användningen av hemliga tvångsmedel, kontinuerligt bör återkomma till riksdagen med en skrivelse som redogör för de nya reglernas tillämpning. En särskild fråga i detta avseende gäller det absoluta kravet på att säkerställa att anonyma vittnets identitet inte röjs.

Avslutningsvis vill vi understryka att det inte räcker med de föreslagna möjligheterna att i vissa fall kunna vittna anonymt för att bryta den tystandskultur som i dag hindrar uppkläringen av grov kriminalitet i gängmiljön. I arbetet med fler synliga poliser krävs att polisen stärker sitt relationsbyggande arbete i brottsutsatta områden för att öka förtroendet och viljan att prata med polisen. Regeringen måste också vidta ytterligare åtgärder för att stärka vittnesskyddet för alla vittnen och deras anhöriga som riskerar att bli utsatta för brott.

Teresa Carvalho (S)

Annika Strandhäll (S)

Anna Wallentheim (S)

Sanna Backeskog (S)

Petter Löberg (S)

Mattias Vepsä (S)

Lars Isacsson (S)